

Studený vodník

Ilustrace Ondřej Tůma

O existenci vodníka v bezprostřední blízkosti Studeného se nic nevypráví, ale v nedalekém okolí se jich podle pověstí vyskytovalo několik.

V tůni Šenovského potoka pod Hrnčířskou skálou v Horní Kamenici žil vodník drobné postavy, který se oblékal do zeleného a na hlavě nosil zelený klobouk. Jak vypráví O. Lichtenberk v Pověstech z Českokamenicka, vypomáhal dokonce při topení lidí svému kolegovi z rybníka u České Lípy. Podle pohádkového příběhu Jana Rysky byl kytlický vodník Leopold Šmidrkal vyhlášeným ševcem. Odměnou za holínky nevídané kvality dosáhl vyhloubení rybníka, který obci slouží dodnes. A v okolí holanských rybníků na Českolipsku se odehrál děj fantaskního Zeleného románu Hastrman M. Urbana, jehož příběh dosáhl až do našich dní.

Vodníkovi se připisují mnohé neobyčejné vlastnosti dané jeho spojením s přírodou, zvláště s vodou. Řada dějových prvků ve vyprávění odpovídá reálným jevům venkovského života kolem vody. Budí dojem, že jejich podkladem by mohl být skutečný základ ze života. Mohl by opravdu popisovaný zjev odpovídat skutečné postavě? Mohla skutečně vzniknout situace, o níž si lidé vyprávěli, a která se stala díky básnickému zpracování a literárnímu rozšíření obecně známou? Stojí za pokus ozřejmit na vodníkově postavě zdůrazňované charakteristické rysy a snažit se je vysvětlit například z medicínského pohledu.

Z dětství jsme si přinesli své představy o vodníkovi. Je většinou menší ohnuté postavy, s rysy stárnoucího muže. Má modrofialovou pleť s výrazným nazelenalým nádechem. Kulaté oči obkroužené žlutozeleným bělmem

připomínají šikmými očními štěrbinami rybí pohled. Vlasy jsou nápadně žluté. Z kulatých dlaní odstupují prsty ve tvaru paliček na jejich koncích. Jsou spojené plovací blánou. Nehty klenuté do tvaru hodinových sklíček mají modrofialové zbarvení. Vodník sedá rád na bobku a prozpěvuje rytmické melodie.

Namodralá pleť by mohla být známkou cyanózy – nedostatečného okysličování tkání krví s nízkým objemem kyslíku. Jednou z příčin může být například vrozená srdeční vada se zúžením plicní tepny, která přivádí neokysličenou krev do plic a současně s otvorem mezi srdečními komorami. Vada je známá pod tradičním názvem Fallotova tetralogie. Do kůže, sliznic, k tkáním tělesných orgánů při ní přitéká tmavá krev s malým obsahem kyslíku a zbarvuje je do modrofialova. Takovým dětem se říká modré děti. Při pohybu se zadýchávají, musí často odpočívat. K odpočinku si volí výhodnou polohu vsedě na bobku. Konečky prstů se nedostatečným okysličením rozšiřují do tvaru paliček. Od cyanotického obličej se nápadně odráží žlutavá barva vlasů, které mají nízký obsah barviva. Spojení s dalšími anomáliemi vytváří podklad k dalším možným rysům. Žlutozelené zbarvení kůže a očního bělma bývá známým projevem žloutenky při uzávěru žlučových cest. Zvláště nápadné jsou deformace kostí se znetvořením postavy či s anomáliemi končetin a prstů.

Uvedené znaky jsou podkladem úvah o možnosti, že pravděpodobným předobrazem vodníka byl jedinec s Fallotovou tetralogií, případně s dalšími anomáliemi. V úvahu by mohla připadat atrézie žlučových cest, Downova choroba (trizomie 21), vrozené anomálie skeletu páteře, například Klippelův – Feilův syndrom, Holtův – Oramův syndrom s ploutvovitou deformací předloktí a s deformacemi dlaní a prstů připomínajícími račí klepeta.

Co na takovou hypotézu říkají zdravotnicko statistické údaje?

Vada vzniká chybným vývojem orgánů ve 4. až 6. týdnu embryonálního, života, kdy matka mnohdy o svém těhotenství ani netuší. Poškození plodu může mít různé příčiny – běžná virová onemocnění či toxické látky z okolí. K poškození může vést i alkohol, ale i pokus o úmyslné přerušení těhotenství některým z prostředků lidového léčení. Příčinou může být i těhotenství z příbuzenských vztahů. Vývojové vady vedou obvykle k zániku plodu nebo úmrtí dítěte. Není však žádnou vzácností přežití takových osob i do dosti vysokého věku. Mezi tisícem živě narozených dětí se šest z nich rodí s vrozenou srdeční vadou. Více je chlapců. Fallotova tetralogie patří k nejčastějším. Až 22 % postižených s Fallotovou tetralogií má další mimosrdeční malformace včetně chromozomálních syndromů jako je trisomie 21, která je podkladem Downovy choroby. Třetinu tvoří anomálie trávicí trubice, atrézie tenkého střeva a žlučových cest. Úmrtnost dětí s Fallotovou tetralogií a s dalšími přidruženými malformacemi je vysoká, v 86 procentech již v průběhu prvního roku života. Úmrtnost s věkem klesá, někteří jedinci se mohou dožít i dospělosti. Přežívání

závisí vždy na závažnosti malformace a na funkčním přizpůsobení organismu. Výskyt charakteristické kombinace defektu komorového septa s atrézií žlučových cest je udáván u 2 % jedinců s mnohotnými vrozenými malformacemi, v první řadě s deformitou páteře a dalších částí skeletu.

Je možné se tedy domnívat, že podobně postižený člověk mohl existovat a stát se tak díky potulným vypravěčům předobrazem literárně zpracované báje postavy vodníka, zvláště narodil-li se na samotě v blízkosti vody, třeba ve mlýně.

V mnoha ohledech jedná vodník jako lidská postava. Zájem o zpěv patří k charakteristickým rysům jedinců s Downovým syndromem. Vodník se pestře obléká, sám si svůj oděv šije, sešívá jej lýkem a metlicí, rákosím. Klobouček s kohoutím perem, pestré fábory na kloboučku a svádění kolemjdoucích dívek jsou dokladem jeho snahy o zalíbení a o získání sympatií lidí s projevy obvyklými u sexuálně heterogenně cítícího muže. Zamilovaný vodník v Jiráskově Lucerně trpí láskou k Haničce stejně bolestně jako jiní chasníci. I Voskovcova a Werichova postava Čochtana v jejich dramaturgické úpravě muzikálu Divotvorný hrnec nebo Urbanův hastrman jsou postavami s výrazně lidskými rysy chování. Mají i svou tragickou tvář. Topí lidi, zvláště děti. Čelakovského znárodnělá píseň „Za poledne rychlý klouček po hrázi si poskakoval“ líčí, jak vodník zlákal dítě do vody a připravil je o život. Vodník nesnáší posměch, s pomstou však dokáže čekat. V Erbenově baladě neváhá pomstít svou urážku po odchodu ženy usmrcením jejich dítěte. Ve Svátkově zkazce od Blatné pomstí vodník urážku těhotnou ženou červenou skvrnou v barvě své vesty na prsou novorozence. Skvrna, mimochodem zřejmě cévní pleteň, tzv. hemangiom, přetrvává po celý život až do smrti, ke které dojde – jak jinak – utopením. Ani Urbanův historizující román se nevyhýbá pomstě pomyslné urážky spojené s bojem o nevěstu.

Jak došlo ke spojení dítěte postiženého vrozenými malformacemi s vodou? Lze se domnívat, že přes mlýn. Narodilo-li se na samotě vodního mlýna někde v hlubokých údolích řek – tak jako tomu je například u Dolského mlýna anebo u Grieselova mlýna - poškozené dítě s cyanotickou a nazelenalou kůží, paličkami na konci prstů, bylo snadnější přičíst takovou bytost nadpřirozeným silám, než se přiznat k rodičovství. Potulní krajánkové pak takovou zprávu rozeslali po dalších mlýnicích – a zpráva o vodníkovi se rozšířila.

A ještě jedna poznámka. Během několika prvních týdnů života se mění vzhled každého dítěte. Nápadná změna fysiognomie se dostala i do lidového rčení: Pokud matka v průběhu šestinedělí opustí jen na okamžik své novorozeně, temné síly je vymění – za vodníka.

Autor: Prof. MUDr. Stanislav Tůma, CSc.